ISSN: 2181-3906 2026

International scientific journal
«MODERN SCIENCE AND RESEARCH»
VOLUME 5 / ISSUE 11 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

TA’LIM MUASSASASI RAHBARINING BOSHQARUV FAOLIYATI SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING ASOSIY MEZONLARI

Yusupova Gulchexra Baxtiyarovna
Osiyo xalqaro universiteti
Muhandislik, ta'lim va boshqaruv fakulteti
Pedagogika yo‘nalishi 1-kurs magistranti.
https://doi.org/10.5281/zenodo.24472328

Annotatsiya. *Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim tizimida ta’lim muassasasi rahbarining boshqaruv faoliyati samaradorligini baholashning ilmiy-nazariy va metodologik asoslari kompleks tahlil qilingan. Tadqiqotda boshqaruv samaradorligining mazmun-mohiyati, uni belgilovchi tashkiliy-pedagogik omillar hamda rahbar faoliyatini baholashning mezon va indikatorlari ilmiy jihatdan asoslangan. Xususan, rahbarning kasbiy-boshqaruv kompetensiyasi, strategik rejalashtirish salohiyati, pedagogik liderligi, inson resurslarini rivojlantirish, moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini boshqarish hamda kommunikativ hamkorlik qobiliyatlari samaradorlikning muhim tarkibiy ko‘rsatkichlari sifatida tizimlashtirilgan.*

Kalit so‘zlar: *ta’lim menejmenti, boshqaruv samaradorligi, rahbarlik kompetensiyasi, baholash mezonlari, pedagogik liderlik, strategik boshqaruv.*

Аннотация. *В статье представлен комплексный анализ научно-теоретических и методологических основ оценки эффективности управленческой деятельности руководителя образовательного учреждения в условиях современной системы образования.*

Раскрываются сущность управленческой эффективности, организационно-педагогические факторы её формирования, а также критерии и индикаторы оценки профессиональной деятельности руководителя. В частности, систематизированы профессионально-управленческая компетентность, стратегический потенциал, педагогическое лидерство, развитие человеческих ресурсов, управление финансово-хозяйственной деятельностью и коммуникативное взаимодействие как ключевые составляющие эффективности управления.

Ключевые слова: *образовательный менеджмент, эффективность управления, управленческая компетентность, критерии оценки, педагогическое лидерство, стратегическое управление.*

Abstract. *This article provides a comprehensive examination of the scientific, theoretical, and methodological foundations for assessing the effectiveness of educational institution leaders' management activities within the contemporary education system. It explores the conceptual essence of management effectiveness, the organizational and pedagogical factors influencing it, and the criteria and indicators used to evaluate leadership performance. Particular attention is given to professional management competence, strategic planning capacity, pedagogical leadership, human resource development, financial and operational management, and communicative collaboration as essential dimensions of effective educational leadership.*

Keywords: *educational management, management effectiveness, managerial competence, assessment criteria, pedagogical leadership, strategic management.*

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ta’lim muassasalarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, rahbarlarning kasbiy salohiyatini oshirish hamda boshqaruv faoliyati samaradorligini ta’minlashni dolzarb vazifalardan biriga aylantirmoqda.

Ta’lim muassasasining rivojlanishi, pedagogik jamoa faoliyatining samarali tashkil etilishi va ta’lim sifatining oshishi ko‘p jihatdan rahbarning boshqaruv mahorati hamda qabul qilayotgan qarorlariga bog‘liq.

Zamonaviy ta’lim menejmenti rahbardan nafaqat tashkiliy-ma’muriy vazifalarni bajarishni, balki strategik rejalashtirish, pedagogik jarayonlarni rivojlantirish, jamoani rag‘batlantirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va mavjud resurslardan oqilona foydalanishni ham talab etadi. Shu bois rahbar faoliyatini baholashda faqat erishilgan yakuniy natijalarga emas, balki boshqaruv jarayonining sifati, kasbiy kompetensiyalar, liderlik qobiliyati va jamoa bilan ishlash samaradorligiga ham e’tibor qaratish zarur.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ta’lim muassasasi rahbarining boshqaruv faoliyati samaradorligini baholash masalasi zamonaviy pedagogika va ta’lim menejmentining muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammoni ilmiy jihatdan o‘rganishda boshqaruvning tizimli, kompetensiyaviy, funksional va natijaga yo‘naltirilgan yondashuvlariga tayanish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ta’lim muassasasi rahbarining faoliyati faqat ma’muriy vazifalarni bajarish bilan cheklanmay, balki pedagogik jamoani rivojlantirish, ta’lim sifatini ta’minlash, strategik maqsadlarni belgilash va mavjud resurslardan samarali foydalanish kabi murakkab jarayonlarni ham qamrab oladi.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv tashkil etadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, ta’lim muassasasi yagona ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida qaralib, rahbarning boshqaruv faoliyati uning barcha tarkibiy qismlariga ta’sir ko‘rsatuvchi omil sifatida talqin qilinadi.

Kompetensiyaviy yondashuv esa rahbarning kasbiy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, kommunikativ qobiliyati va mustaqil qaror qabul qilish salohiyatini baholash imkonini beradi.

Natijaga yo‘naltirilgan yondashuvda boshqaruv faoliyatining samaradorligi belgilangan maqsadlarga erishish darajasi, ta’lim sifati va muassasaning institutsional rivojlanishi bilan bog‘liq holda o‘rganiladi.

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda ham ta’lim jarayonini boshqarish, rahbarlik faoliyatini takomillashtirish va boshqaruv samaradorligini baholash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Xususan, M. Karimovaning “Ta’lim jarayonini boshqarishning metodologiyasi” nomli tadqiqotida ta’lim muassasalarida boshqaruv jarayonlarini samarali tashkil etishning metodologik asoslari yoritilgan. Muallif ta’lim jarayonida samaradorlik va natijaviylikka erishishda rahbarning boshqaruv faoliyati muhim ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlaydi [1]. Ushbu ilmiy yondashuv rahbar faoliyatini alohida boshqaruv amallari yig‘indisi sifatida emas, balki o‘zaro bog‘liq jarayonlar tizimi sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

N. Bektemirovning “Oliy ta’lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv faoliyati samaradorligini baholash mexanizmini takomillashtirish” nomli maqolasida rahbar faoliyatini

baholashda muassasaning umumiy ko‘rsatkichlari, rahbarning shaxsiy va kasbiy kompetensiyalari, qabul qilinayotgan boshqaruv qarorlari hamda manfaatdor tomonlarning fikrlarini hisobga olish masalalari tahlil qilingan [2]. Mazkur tadqiqotda baholash mezonlarining aniqligi, raqamli texnologiyalardan foydalanish va xalqaro tajribani hisobga olish boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim shartlari sifatida ko‘rsatiladi.

G‘. Otamurodovning “Ta’lim menejmentida samaradorlikni aniqlash mezonlari va ularni joriy etishning pedagogik imkoniyatlari” nomli tadqiqotida boshqaruv samaradorligini aniqlash, strategik rejalashtirish va raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalari yoritilgan [3]. Ushbu ishda xalqaro baholash dasturlari va rahbarlik faoliyatini kompleks tahlil qilish yondashuvlariga e’tibor qaratilgan. Bu esa rahbar faoliyatini baholashda aniq mezonlar va o‘lchanadigan indikatorlardan foydalanish zarurligini asoslaydi.

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda ta’lim rahbarligi masalasi keng tadqiq etilgan. Jumladan, T. Bushning “Theories of Educational Leadership and Management” asarida ta’lim tashkilotlarini boshqarishning turli nazariy modellari, jumladan, boshqaruv, liderlik va tashkilot rivojlanishi bilan bog‘liq yondashuvlar tahlil qilingan [4]. Muallifning qarashlari ta’lim muassasasi rahbarining faoliyatini faqat ma’muriy vakolatlar doirasida emas, balki tashkilotning umumiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi liderlik faoliyati sifatida baholash zarurligini anglashga yordam beradi.

K. Leithwood, A. Harris va D. Hopkins tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda samarali maktab rahbarligining asosiy xususiyatlari qayta tahlil qilinib, rahbarning umumiy maqsadlarni shakllantirish, pedagogik jamoani birlashtirish, hamkorlikni rivojlantirish va ta’lim jarayonini takomillashtirishdagi o‘rni asoslab berilgan [5]. Ushbu ilmiy qarashlar rahbar faoliyatini baholashda liderlik va jamoaviy boshqaruv indikatorlarini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ta’lim muassasasi rahbarining boshqaruv faoliyati samaradorligini o‘rganish natijalari mazkur jarayonni bir nechta o‘zaro bog‘liq mezonlar asosida baholash zarurligini ko‘rsatadi.

Zamonaviy ta’lim menejmentida rahbar faoliyatining samaradorligi faqat ma’muriy vazifalarning o‘z vaqtida bajarilishi yoki belgilangan rejalar ijrosi bilan belgilanmaydi. Aksincha, ta’lim tashkilotida yaratilgan pedagogik muhit, xodimlarning kasbiy rivojlanishi, o‘quv jarayonining sifati, boshqaruv qarorlarining asoslanganligi va mavjud resurslardan foydalanish darajasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli tadqiqot doirasida rahbar faoliyatini kompleks baholashga xizmat qiluvchi oltita asosiy mezon tizimlashtirildi [6].

Birinchi natija sifatida rahbarning kasbiy-boshqaruv kompetensiyasi boshqaruv samaradorligini belgilovchi fundamental omillardan biri ekanligi asoslandi. Rahbarning boshqaruvga oid nazariy bilimlari, amaldagi qonunchilikni bilishi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati ta’lim muassasasining kundalik faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi [7]. Bunda kasbiy kompetensiya faqat nazariy bilimlar yig‘indisi sifatida emas, balki mavjud bilimlarni amaliy boshqaruv vaziyatlarida samarali qo‘llash qobiliyati sifatida qaralishi lozim. Masalan, ta’lim muassasasida yuzaga kelgan tashkiliy muammoni o‘z vaqtida aniqlash, uning sabablarini tahlil qilish va maqbul yechimni tanlash rahbarning amaliy kompetensiyasini namoyon etadi.

Ikkinchi muhim natija strategik rejalashtirish va boshqaruv qarorlarining rahbar faoliyatini baholashdagi alohida o‘rnini aniqlash bilan bog‘liq. Ta’lim muassasasining barqaror rivojlanishi aniq belgilangan maqsadlar, istiqbolli rejalar va ularning izchil amalga oshirilishiga bog‘liq.

Strategik boshqaruvga ega rahbar muassasaning mavjud imkoniyatlarini baholaydi, rivojlanishdagi muammolarni aniqlaydi va ustuvor vazifalarni belgilaydi [8]. Shu jihatdan rahbar faoliyatini baholashda ishlab chiqilgan rivojlanish dasturlarining mavjudligi bilangina cheklanmasdan, ularning amaliy ijrosi, natijadorligi va belgilangan maqsadlarga muvofiqligini ham o‘rganish zarur. Strategik rejalashtirishning samaradorligi qabul qilingan qarorlarning muassasa rivojlanishiga qo‘shgan hissasi orqali aniqlanishi maqsadga muvofiq.

Uchinchi natija pedagogik liderlikning boshqaruv samaradorligidagi ahamiyatini ochib beradi. Ta’lim muassasasi rahbari pedagogik jarayonni tashkil etuvchi va muvofiqlashtiruvchi shaxs sifatida ta’lim sifati uchun zarur sharoitlarni yaratishi lozim. Bunda rahbarning pedagogik jarayonlarga munosabati, dars sifatini monitoring qilish, ilg‘or tajribalarni ommalashtirish, innovatsion metodlarni qo‘llab-quvvatlash va o‘quvchilarning ta’lim natijalarini tahlil qilish faoliyati muhim ko‘rsatkich hisoblanadi. Pedagogik liderlikning samaradorligi rahbarning barcha jarayonlarga bevosita aralashishida emas, balki pedagoglarning mustaqil ishlashi, ijodiy tashabbus ko‘rsatishi va kasbiy rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratishida namoyon bo‘ladi [9].

To‘rtinchi natija kadrlar salohiyatini rivojlantirish va jamoani boshqarish mezonining mazmunini aniqlashtirish bilan bog‘liq. Ta’lim muassasasining asosiy inson resursini pedagogik xodimlar tashkil etadi. Shuning uchun rahbarning jamoa bilan ishlash mahorati, xodimlarni rag‘batlantirish, ularning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash va malakasini oshirishga ko‘maklashish faoliyati boshqaruv samaradorligining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Jamoada sog‘lom ma’naviy-psixologik muhitning mavjudligi, o‘zaro ishonch va hamkorlik munosabatlarining shakllanishi pedagogik faoliyat natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli mazkur mezonni baholashda faqat xodimlarning malaka oshirish ko‘rsatkichlari emas, balki jamoaviy hamkorlik, motivatsiya va kasbiy tashabbuskorlik darajasini ham hisobga olish lozim.

Beshinchi natija moliyaviy-xo‘jalik va resurslarni boshqarish faoliyatining samaradorlikka ta’sirini asoslashdan iborat. Ta’lim muassasasining moddiy-texnik bazasi, moliyaviy imkoniyatlari, axborot resurslari va mavjud infratuzilmasidan oqilona foydalanish ta’lim jarayonining sifatli tashkil etilishi uchun zarur shartlardan biridir [10].Rahbar resurslarni taqsimlashda muassasaning ustuvor ehtiyojlarini hisobga olishi, mablag‘lardan maqsadli foydalanish va xo‘jalik faoliyatida shaffoflikni ta’minlashi zarur. Mazkur mezonni baholashda mavjud resurslarning miqdorigina emas, balki ulardan foydalanish samaradorligi ham muhim hisoblanadi. Chunki moddiy imkoniyatlarning ko‘pligi har doim ham boshqaruv samaradorligining yuqoriligini anglatmaydi.

Oltinchi natija kommunikativ faoliyat va jamoatchilik bilan hamkorlikning boshqaruv sifatidagi o‘rnini aniqlash bilan tavsiflanadi. Ta’lim muassasasi rahbari pedagoglar, o‘quvchilar, ota-onalar, mahalla va boshqa hamkor tashkilotlar bilan samarali muloqot o‘rnata olishi kerak.

Ochiq muloqot, fikr almashish, muammolarni birgalikda hal qilish va manfaatdor tomonlarning takliflarini inobatga olish boshqaruv qarorlarining sifatini oshiradi.

Ayniqsa, ota-onalar bilan hamkorlik, o‘quvchilarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash va jamoatchilik oldida hisobdorlikni ta’minlash rahbarning kommunikativ kompetensiyasini baholashda muhim indikatorlar sifatida namoyon bo‘ladi [11].

Tadqiqotning muhim natijalaridan yana biri rahbar faoliyatini baholashda mezonlar va indikatorlarni o‘zaro farqlash zarurligini asoslashdir. Mezon boshqaruv faoliyatining muayyan yo‘nalishini ifodalasa, indikator ushbu yo‘nalish bo‘yicha erishilgan holatni aniqlash imkonini beruvchi aniq ko‘rsatkich hisoblanadi. Masalan, strategik rejalashtirish mezoni doirasida rivojlanish dasturining mavjudligi, uning ijrosi, monitoring natijalari va belgilangan vazifalarning bajarilishi alohida indikatorlar sifatida baholanishi mumkin. Bunday yondashuv umumiy va mavhum baholashdan voz kechib, rahbar faoliyatining aniq jihatlarini tahlil qilish imkonini beradi.

XULOSA

Xulosa sifatida aytish mumkinki, ta’lim muassasasi rahbarining boshqaruv faoliyati samaradorligini ta’minlashda uning kasbiy kompetensiyasi, strategik rejalashtirish qobiliyati, pedagogik liderligi, kadrlar salohiyatini rivojlantirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda jamoatchilik bilan samarali hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida rahbar faoliyatini baholashning oltita asosiy mezoni va ularning tegishli indikatorlari tizimlashtirildi.

Ushbu mezonlardan kompleks foydalanish boshqaruv jarayonidagi yutuq va kamchiliklarni aniqlash, rahbarning kasbiy rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash imkonini beradi. Shuningdek, baholashda xolislik, shaffoflik, tizimlilik va natijadorlik tamoyillariga rioya etish zarurligi asoslandi. Mazkur yondashuvlarni ta’lim amaliyotiga tatbiq etish boshqaruv sifatini takomillashtirish, pedagogik jamoa faoliyatini muvofiqlashtirish va ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta’lim sifatini boshqarish. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2006. – 433 b.
2. Djurayev R.X., Turg‘unov S.T. Ta’lim menejmenti. – Toshkent: Voris-nashriyot, 2006. – 161 b.
3. Turg‘unov S.T. Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari direktorlari boshqaruv faoliyatining nazariy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 196 b.
4. Bush T. Theories of Educational Leadership and Management. – 4th ed. – London: SAGE Publications, 2011.
5. Leithwood K., Harris A., Hopkins D. Seven strong claims about successful school leadership revisited // School Leadership & Management. – 2020. – Vol. 40, No. 1. – P. 5–22.
6. Stronge J.H. Principal Evaluation: Standards, Rubrics, and Tools for Effective Performance. – Alexandria, VA: ASCD, 2013. – 160 p.
7. Eshqobilov S. Umumiy o‘rta ta’lim maktabi direktorlarining boshqaruv faoliyati samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar // Xalq ta’limi. – 2021. – № 4. – B. 94–96.

8. Sultonova L.S. Umumiy o‘rta ta’lim maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatini baholash mexanizmini takomillashtirish (rahbarning boshqaruv kompetentligi ko‘rsatkichlari asosida). Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2025. – 149 b.
9. Bektemirov N. Oliy ta’lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv faoliyati samaradorligini baholash mexanizmini takomillashtirish // Science and Innovation in the Education System. – 2024. – B. 21–26.
10. Otamurodov G‘.R. Ta’lim menejmentida samaradorlikni aniqlash mezonlari va ularni joriy etishning pedagogik imkoniyatlari // Maktabgacha va maktab ta’limi. – 2026. DOI: 10.66023/MT/v2026_i286/298.
11. Marzano R.J., Waters T., McNulty B.A. School Leadership That Works: From Research to Results. – Alexandria, VA: ASCD, 2005.